

CUMHURİYET DÖNEMİ BİZANS ÇALIŞMALARI VE ARKEOLOJİ

*Semavi EYİCE**

1. Sosyoloji Araştırma Merkezi Cumhuriyet'in 75. Yılı için düzenlediği bir dizi toplantılar içinde benden de Bizans araştırmaları hakkında konuşmamı istedi. Bu konunun benden istenmesinin sebebi şuydu. Türkiye'de ilk diplomalı Bizans Uzmanı benim. Ve Edebiyat Fakültesi'nde de bir dönemde bir başlı başına Bizans Sanatı Tarihi Kürsüsü açılmıştı, bu kürsünün 20 yıl kadar başkanlığını ben yaptım. Dolayısıyla bu işin içindeydim. Bu bakımdan bu konuda selahiyetli olarak konuşabilirim.

2. Esas konumuza dönersek. Önce şunu vurgulamak gerekli. Bizans Tarihi, Bizans Sanatı, Bizans Medeniyeti terimi, Batılıların kullandığı bir terimdir. Fakat biraz uydurma bir terimdir. Bizans İmparatorluğu dediğimiz Devlet yaşadığı sürece kendisine hiçbir zaman Bizans dememiştir. Bizim filmlerimizde, romanlarımızda Bizans diye geçmiştir. Bizans Devleti son nefesine, son gününe kadar kendisini Roma İmparatorluğu'nun devamcısı olarak görmüştür. Nitekim bizde Bizansın artıkları olarak kalmış olan Hristiyanlara Rum diyoruz. Rum tabiri de Romalı kelimesinin Türkçeleşmiş şeklinden başka birşey değildir.

3. Pekala nereden çıktı bu Bizans terimi? Uzun zaman Batı bilim alemi bu Devlet'e bir ad vermemiştir. Roma İmparatorluğu'nun devamı, Doğu Roma İmparatorluğu veya Roma İmparatorluğunun Çöküş Dönemi demişlerdir. Ondan sonra Hristiyanlaşmış Roma demişlerdir. Benzeri birtakım isimler uydurmaya çalışmışlardır. İlk defa olarak (1880?) yılına doğru (Bayet) adında bir Sanat tarihçisi bir sanat tarihi dizisi içinde Bizans sanatına dair küçük bir kitap yazıyor. Bu çalışmanın adını L'art Byzantin [Bizans Sanatı] (Paris, 1883) koyuyor. Bu isim de şundan doğuyor. Doğu Roma İmparatorluğu olan bu Devlet'in, baş şehri

* Prof. Dr., İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, emekli öğretim üyesi.

Byzantion yani bugünkü İstanbul şehridir. Dolayısıyla da Batı bilim alemi buna başlı başına bir ad vermek gerektiğinde baş şehirden dolayı Bizans İmparatorluğu, Bizans Devleti, Bizans Medeniyeti demişlerdir. Bugün bu bilim alemine yerleşmiş bir terimdir.

4. Bizans Medeniyeti nedir? Yunan-Roma medeniyetlerinin mirası üzerine kurulmuş ve kökleri Anadolu olan ve Yakın Doğu'dan ve ayrıca Batı Asya'dan gelen çeşitli tesirlerle ve tamamı Hristiyan bir medeniyettir. Bizans'ın tam tanımı budur. Yani saf bir Yunan medeniyeti değildir. Tabii ben burada sosyoloji bakımından Bizans'ı inceleyecek değilim. Bu ayrı bir konudur. Bizans'ın içinde neler vardır? Ne şekilde teşekkül etmiştir? Bunlar apayrı araştırma konularıdır. Fakat şu kadarını söyleyeyim ki, mesela bazı Bizans azizleri, azizeleri, Hristiyanlar tarafından kutsal tanınan bazı varlıklar biraz kurcalandığında altlarından Anadolu'nun eski inançlarından, Hitit tanrıları ve tanrıçalarından kalma izler bulunur. Tabii Bizans dediğimiz bu Hristiyan medeniyetinin bazı inançları da Anadolu Türkleştikten sonra, İslamlaştıktan sonra da onun içine sızmıştır. Bunu da inkar etmemek gerekir. Şu halde demek ki Bizansla birtakım girift taraflarımız vardır bu topraklar üzerinde.

5. Bizans araştırmaları Avrupa'da önce filoloji bakımından başlamıştır. Diğer bir deyişle İlk Çağ Yunanca'sının yani Klasik Yunancanın arkasından daha farklı bir Orta Çağ Yunancası, Bizans Yunancası ortaya çıkar. Bunu filolojik bakımından inceleyenler olmuştur. Fakat Bizans tarihinin ve medeniyetinin bir avantajı şudur ki, daha 17. yüzyıl'da, bütün Bizans tarih kaynakları bir külliyat halinde yayınlanmıştır. Biz maalesef ki hala daha Osmanlı tarihlerini komple bir şekilde, bütünüyle yayınlamış değiliz. Bizans tarihleri hepsi o zamanın bilim dili olan Latinceye çevrilerek bir tarafında Grekçe esas metin, bir tarafı Latince tercüme olarak yayınlanmıştır. Bunlardan bir tane Venedik baskısının külliyatı vardır. Bir tane de Paris'te Louvre baskısı denilen baskı vardır. Bunlar o kadar makbul değildir. Fakat 19. yüzyılda Almanya'da bir Bonn baskısı vardırki 51 cilttir. Bu 51 ciltin içinde Bizans kaynakları belli başlı, o tarihte bilinen bütün kaynaklar toplu olarak yayınlanmıştır. Dolayısıyla Bizans araştırmaları Avrupa'da gelişme imkanını bulabilmiştir. (Biz maalesef daha, az önce işaret ettiğim gibi Osmanlı tarihlerinin bütününe daha yayınlamış değiliz. Yazmalara başvurmak gereği görülmektedir bugün hala). Bu aşamadan sonra, Bizans tarihine dair kitaplar yazılmaya başlanmıştır. Bunlardan en büyüğü Fransa İhtilalinden az önce, zannediyorum esas mesleği tarihçi de olmayan Lebeau [1701-1778] adında bir Fransız Bizans tarihi yazmıştır. Bu Bizans Tarihi (otuzdan fazla cilttir). Sonra bunun pek makbul olmayan bir 13 ciltlik bir küçük baskısı vardır. Paris'te bu 1830'larda 1940'larda 21 cilt olarak yeniden basılmıştır ki makbul bir baskı da

budur. Bundan sonra çeşitli Bizans tarihleri çıkmaya başlamıştır. Bugün hala daha yayınlanan Bizans tarihleri var. Hatta bunlardan iki tanesi Türkçeye de çevrildi.

6. Bizans arkeolojisi ve sanat tarihine gelince 19. yüzyıl pek bundan haberdar değildi. Avrupa'daki ilim aleminde Bizans sanatı dediğimiz Hristiyan sanatını ancak bilhassa İtalya'da bir merkez olan Ravenna şehrindeki bazı yapılar dolayısıyla tanımaya çalışıyorlardı. İstanbul'da ise bildikleri en önemli yapı, bir Bizans yapısı olan Ayasofya'ydı. Dolayısıyla da Ayasofya'ya büyük bir merak vardı. Ayasofya ile ilgili büyük kitaplar yayınlanmıştır. Anadolu ise tamamen meçhuldu. Anadolu'daki Bizans Sanatı tanınmıyordu. Anadolu'daki Bizans yapılarına dair bir araştırma ve fazla bir bilgi yoktu. İşaret ettiğim gibi ilk Bizans sanatı kitabı 1880'lerde basılmıştır. Bunun arkasından da araştırmalar biraz daha hızlanmış ve bazı üniversite mensupları incelemeler yapmaya başlamışlardı. Bu araştırmalar çerçevesi içinde tabii İstanbul ilk hedef olmuştur. İstanbul'un Camii'ye çevrilmiş eski Bizans kiliseleri bilhassa içinde bulunduğumuz, bitmek üzere olan yüzyılın başlarında, inceleme konusu olmuş, bunlar planlarıyla, resimleriyle çeşitli dillerde, gerek Fransa'da, gerek İngiltere'de yayınlanmıştır. Arkasından Ayasofya hakkında boy boy kitaplar yazılmıştır. Derken bazı arkeolojik kazılarda da Bizans yapılarına rastlandığında onlarda o kazı raporlarının içinde yer almaya başlamıştır. Nitekim bilhassa yabancıların Batı Anadolu'da yaptıkları kazılarda Efesos, Bergama, Didima, Prienne gibi antik birtakım merkezlerde yapılan kazılarda Bizans yapıları da bir bölüm halinde bu kazı raporlarında yer almıştır. Mesela Miletos'ta çalışmanın bir cildi Bizans'a ayrılıyor.

7. Ünlü bir sanat tarihçisi vardır. Sanat tarihinde bir dönem yaratmış olan ve bir takım metod hususunda, sanat tarihinin araştırma metodu hususunda önemli görüşleri olan bir sanat tarihçisidir. Türk sanatı, İslam sanatı üzerinde de eserler vermiş bir kişidir. Joseph Strzygowski adında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu döneminden kalma bir sanat tarihçisidir ve Graz Üniversitesi'nde önce çalışmaya başlamış sonra Viyana'ya geçmiştir.. 1900'lü yıllarda kendisi Anadolu'yu gezmediği halde kendisine sağlanmış olan bazı bilgilerin, bazı fotoğraf ve planların yardımıyla, birtakım malzemenin derlenmesiyle bir kitap yazmıştır. Kitabın adı "Sanat Tarihinin Yeni Yurdu Anadolu"dur [Kleinasien ein Neuland der Kunstgeschichte, Leipzig, 1903]. Bu kitapta Anadolu'daki Bizans eserlerinin Sanat Tarihi bakımından ne kadar önemli olduklarını, Anadolu'nun Bizans çalışmaları için merkez olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Bugün hala daha geçerlidir. Şu bakımdan da geçerlidir ki Anadolu'daki Bizans Sanatı eserleri hala tam olarak tanınmış hepsi toplanmış değildir. Bir çok şeyler daha tamamen meçhuldür. Bu sanat tarihçisinden sonra çeşitli ülkelerden gelen arkeologlar gelerek Bizans araştırmaları yapmaya başlamışlardır. Anadolu'daki ilk geniş araştırmayı Alman H. Rott yapıyor.

8. Atatürk'ün, 1930'lu yıllarda bir Konya seyahatinden Başbakan İsmet İnönü'ye çekmiş olduğu bir telgraf vardır. Bu telgrafında der ki "Gezdiğim, dolaştığım yerlerde bir takım arkeolojik kazıların yapılmakta olduklarını gördüm. Bunları yabancılar yapıyor. Maarif Vekaleti'ne (Milli Eğitim Bakanlığı'na) gerekli başvuruyu yapın, bunları bundan sonra Türk gençleri yapsınlar. Bu yabancı medeniyetlere ait kazılar ve bunun için arkeologlar yetiştirilsin. Bunun için Milli Eğitim Bakanlığı Batıya Türk gençlerinden kişiler göndersin. Bunlar yetişip gelsinler ve bu işleri onlar üstlensinler" der. İkinci maddede de "gezdiğim yerlerde, bilhassa Konya'da eski Türk eserlerinin perişan bir halde olduklarını gördüm. Bunlar bizim milli varlığımızın anıtlarıdır. Bunların bir an önce kurtarılması, korunması, yaşatılması gereklidir ve bunun için de... asker işgalinde olanların... yapılması, boşaltılması ve ondan sonra da bunların kurtarılmasına geçilmesi"ni ister. Bu, iki maddelik uzun bir telgrafdır. İşte bu telgrafın birinci maddesi, benim burada dokunmak istediğim hususa işaret ediyor. Yani Bizans sanatını bizim bilmemiz, araştırmamız gerekli çünkü her tarafta bu Bizans sanatının kalıntılarıyla, eserleriyle karşılaşmamız mümkün oluyor... Ben bu hedefle yola çıktım bundan yarım asır önce. Tabii çok büyük bir hata! Bu hatanın cezasını zaman zaman çektik. Hatta en son yakınlarda çektik. Şöyle ki 14 senelik üyelikten sonra, 12 Eylül sonrası Tarih Kurumu'nda tasfiyeler yapıldığında ne kadar arkeolog varsa, bu arada ben de, Bizans kürsüsü başkanı olduğum için Tarih Kurum'undan tasfiye edildik. Tabii bu arada bir de üniversitemizde büyük başarılar yarattığı iddia edilen bir Yüksek Öğretim Kurulu var... Bizde Bizans sanatı öğretimini de hemen hemen baltaladı. Lüzum yok buna dendi. Diyeceğim bir şey yok. Ona bakarsanız tıbbın mesela bazı dallarla uğraşması da lüzumsuzdur...

9. Türkiye'de Bizans araştırmaları diye bir şey yoktu. Avrupa'da Bizans üzerinde çok duruluyor ve bilhassa 1890'lardan itibaren dünyanın çeşitli ülkelerinde ana teması Bizans olan ilim dergileri yayınlanıyor. Mesela Almanya'da bir kürsü kurulmuş Münih Üniversitesi'nde Bizans medeniyeti kürsüsü ve bunun başında K. Krumbacher diye bir profesör var. Bu Byzantinische Zeitschrift diye bir Bizans dergisi çıkartıyor. 100 yıldır bu dergi hala çıkıyor. Brüksel'de (Byzantion) diye bir dergi çıkıyor. Berlin'de Byzantisch neugriechisch Jahrbücher diye bir dergi çıkıyor. Çeşit çeşit dergiler var çeşitli memleketlerde.

10. Bunların yanısıra bir taraftan da Bizans araştırmaları kongreleri yapılıyor. Bu kongrelerde 1925'lerden itibaren hala devam etmektedir. Bunlar milletlerarası kongreler. Bizans konusu milletlerarası bir organizasyonla ele alınmıştır bu kongrelerde. Bunlarda bildiriler veriliyor. Bunlar kitaplar halinde yayınlanıyor. Bunlardan bir tanesinin de Türkiye'de olması, İstanbul'da olması

çok arzu edildi. Fakat bizde Bizans araştırmaları milli komitesi yok. Bizim Dış-
işlerine o zaman aksettirildi. Bilmem ne oldu, bizimkiler bunu nihayet kabul
ettiler. Fuat Köprülü yabancı bilim adamlarını davet etti. 1955 yılında bir Bizans
kongresinin İstanbul'da Edebiyat Fakültesi salonlarında yapılması kabul edildi.
Ömer Ltfi Barkan bu kongreyi Arif Müfid Mansel desteği ile düzenleyecek-
lerini söyledi. Bunun hazırlıkları yapıldı. Tam kongre başlamasından bir hafta
veya 10 gün önce meşhur 6-7 Eylül olayları oldu. Öyle anlaşılıyorki müthiş aley-
himizde olan bir hareket. O kongre o şekliyle oldu bitti. Ondan sonrada devam
ediyor. Hala daha büyük merkezlerde bu kongreler yapılmakta ve bunların
bildirileri ciltler halinde yayınlanmaktadır. Bu kongrelere aslında bizimde tabii
söz sahibi olabilmemiz için bir Bizans milli komitemizin olması lazım. Yalnız ne
varki bizim yasalarımıza göre Bizans tetkikleri milli komitesi diye bir komite
kurulamıyor. Onun için bizim bir szcmz yok burada. Halbuki burada bir
Türk ekibinin bulunması, bu kongrelerin polemiğe kaçmadan tam ilmi ereve
içinde cereyan edebilmesi için gerekli. Ben o kanaattemyim. Fakat bu maalesef
bugüne kadar olmadı. Eski kongrelere, yani 1930'lardan itibaren kongrelerin bir
tanesine bir Türk, Muzaffer Bey diye birisini yollamışlar, neci bu zat bilmiyo-
rum. Bildiri falan da vermiş değil. O kongrede bir Avrupa seyahati yapmış
gelmiş. İsmi var kongreler kitabında, Sadece adına rastlanan bir kişi. Ancak son-
raları, 1945'den sonraki bu kongrelere Arkeoloji profesörü, bizim burada Arke-
oloji bölümünün başkanı olan rahmetli Arif Müfit Mansel katıldı. Bir ara ben
katıldım. 1953'de Selanik'te yapılan bu kongreye Muzaffer Ramazanoğlu ile bir-
likte katıldık: Türk Bizantinolojisinin en genç temsilcisi olarak takdim edildim.
Fakat Münih ve Ohri, Oxford'daki kongreden sonrakilere ben de gitmedim. Bir
takım kişiler enterasan bir şehirde olduğu zaman akın akın gittiler ve gidiyorlar
da. Fakat benim şahsen bir ilgim yok. Zaten ben gitmeye kalkışsam bunun
maddi bakımdan masrafını karşılayacak bir teşkilat da yok arkamda. Yalnız,
mesela Moskova'da bir kongre oldu. Oraya kalabalık bir heyet halinde gidilmiş
olduğunu biliyoruz. Ama orada ne yaptılar bilmiyorum. Ancak burada şunu da
belirteyim. Bizim 1955'te İstanbul'da topladığımız kogreye kadar Bizans Kong-
relerine Ruslar katılmadılar. Ancak 1955'deki İstanbul'daki kongreye katıldıkları
gibi sonra da bu kongrelerin müdavimi oldular.

11. Cumhuriyet sonrasında Bizans araştırmalarında bir yoğunlaşma g-
rlr. Bundan nceki bizde Bizans alışmaları yapanlara Bizans araştırmalarının
amatörleri diyebiliriz. İلمي bakımdan bakıldığında Anadolu araştırmaları yaban-
cılar tarafından yapıldı. Anadolu'da muazzam derecede bir Bizans araştırmasına
pek Avrupalılar da girişmediler. Onların araştırmaları İstanbul zerineydi. İstan-
bul hakkında boy boy kitaplar yazdılar. Bugün İstanbul hakkında Bizans arke-
olojisi bakımından toplanan yayınları bir araya getirecek olsak bir kütüphane

rahatça dolar. Bizans kiliseleri hakkında 3-4 kitap vardır. Ayasofya hakkındakiler zaten bir kütüphanenin bir bölümünü dolduracak kadar çoktur. Hatta İstanbul'daki mesela Bizans döneminden kalma su sarnıçları hakkında başlı başına yayınlar vardır. Tabii Anadolu hakkında zaman zaman zaman zaman bihassa doktora tezi olarak Avrupa ile Amerika'daki öğrencilere veriliyor. Gelip burada çalıştığında elde ettikleri sonuçları kitap halinde yayınlıyorlar. Mesela Güney-Batı Anadolu'da Antalya'nın batısında Kaş'da dağların arkasında Derealtı denilen bir yerde bir Bizans kilisesi kalıntısı vardır. Bu kilise kalıntısına dair bir Amerikalı genç geldi araştırmalar yaptı ve bir doktora tezi yaptı. Bu kitap olarak basıldı. Bu şekilde başlı başına Bizans araştırmaları meydana geldi.

12. Bizans çalışmaları 1920'de Avrupa'da ilgi merkezi olmuştur. Cumhuriyet döneminde Bizans çalışmaları öncelikle İstanbul'a yöneliktir. Sözcüleri Almanlar İstanbul surlarını baştan başa incelemişlerdir. Krischen, Schneider'in Meyer-Plath ile ortak çalışması bu konu üzerinedir. İngilizler ise daha çok bu arada Trabzon'la, Pontus'la meşguller. Almanlar ile olan bu ilişkiler 1944'de kesilmiştir. Avusturyalılar ise bir başka yoldan işe girişmişlerdir. Bizans Coğrafyası adıyla bir dizi başlatmışlardır. Bunların dışında Atatürk'ten de uygundur aldıktan sonra Ayasofya mozaiklerini çıkarmak için çalışan Amerikalı Thomas Whittemore ayrıca zikredilmeye değer bir kişidir.

13. Bizim durumumuz şöyle oldu. Ben Türkiye'de bir Bizans araştırmacısının gerekli olduğuna inanmıştım. Daha talebeliğim sırasında. Bunun öğrenimini görmeyi arzu ediyordum. 1943 yılında liseden mezun olduğumda.... O zaman böyle bir dal mevcut değildi... Bizans arkeolojisi dalına başvururdum. İkinci Dünya harbi içiydi. Tek gidilebilecek memleket Almanyaydı. Almanya'ya gittim. 1943 yılında. Her ne kadar ben Galatasaray mezunuyyım, Fransız kültürü almıştım ama o zaman da Fransa'nın hali perişandı. Gidilecek hali yoktu. Almanya'ya gittim. Orada biraz Almanca öğrendikten sonra Bizans dersleri veren hocaların yanında okumaya çalıştım. 1945 yılında da Almanya tam manasıyla çökerken, aşağı yukarı taahhütlü postayla, İstanbul'a döndüm. Tabii muazzam bir maceraydı bu söylediğim şey. 1,5-2 aya yakın bir dolaşmadan sonra ancak Almanya'dan Türkiye'ye girebildim. Almanya'nın tam çökme günlerinde, teslim olmak üzereyken. Neticede burada da, İstanbul üniversitesinde de Bizans Sanatı veya Arkeolojisi hakkında bir şey yok. Yalnız harp içinde İngilizler buraya birazda Alman nüfuzunu kırmak için Steven Runciman adında bir tarihçi göndermişler. Bu, tanınmış bir tarihçiydi. Onun da bir kitabı bir kaç yıl önce tercüme edildi. Bu şahıs sanat tarihi öğrencilerine de arkeoloji öğrencilerine de Bizans sanatı dersi veriyor. Ama sanat tarihi kendisinin ihtisası değil. Fakat fena bir ders değil. Ben notlarını gördüm. Fakat 1945 yılında artık Almanya'dan bir ümit

kalmadığı bir dönemde Runciman benim Türkiye'de işim bitti diyor ve Kıbrıs'a gidiyor. Buradaki derslerini yüzüstü bırakıyor. Hatta öğrencilerde perişan bir durumda kalıyorlar. Bunun arkasından ben burada arkeoloji derslerine devam ettim. Ondan sonra bir taraftan da Bizans sanatıyla biraz amatör olarak kendim meşgul oluyordum. Neticede ben 1945 yılında İstanbul Edebiyat Fakültesinden mezun oldum. O yıl asistan olarak sanat tarihi bölümüne atandım. Bir kaç defa denemeler yapıldı. Almanya'dan Bizans sanatı profesörü getirtmek üzere. İşte A.M. Schneider vardı. Onu getirtmek istediler. Fakat o sırada bir kampanya açılmıştı, İstanbul'da 1945-1946 yıllarında. Ne kadar yabancı profesör varsa Türkiye'de onları silip süpürmek, atmak isteniyordu. Alfons-Maria Schneider tam mukavele filan imzalanmak üzereyken "Ben Türkiye'de kendimi emniyette hissetmiyorum" dedi. Ve gelmedi. Derken Berlin'de de hocalığımı yapmış olan bir profesör vardı. Philipp Scweinfurh. Doğu Berlin'den kaçmış, İsviçreye sığınmıştı. Bu adamcağız pek sağlıklı filan değildi. Buna bir teklif geldi. Türkiye'ye geldi. 1950 yıllarında ve ben bunun asistanı oldum. Burada Bizans sanatı derslerini veriyordu. Fakat arkeolog değildi kendisi. Daha ziyade Bizans sanatının estetiği üzerinde konuşabilecek bir kişiydi. Fakat geniş kültürü olan, dil bilen, Almancanın dışında çok şey bilen ve zaten kendisi de Rusya'daki, daha doğrusu Rus sınırı içinde yerleşmiş olan Almanlardandı. Letonya'da yerleşmiş olan bir Alman ailesinden geliyordu. Onun için mükemmel Rusça bilirdi. Fransızcası vardı. Tabii Alman olduğu için Almancası vardı. Kültürü oldukça gelişmişti... Bu zat İstanbul üniversitesi Edebiyat Fakültesine geldi. Burada Bizans sanatı dersleri veriyor. Ben de onun derslerini tercüme ediyordum. Bu bir Bizans sertifikası idi.

14. O zaman bir öğrenci bir bilim dalına girdiğinde 4 sertifika almak zorundaydı. Bu 4 sertikanın her biri 2 senelikti. Bu 2'şer senelik sertifikaları 3 sene içinde tasfiye ettikten sonra 1 sene boş kalır onda da teziyle uğraşır. 4. tezli sertifikasını 4.'üncü yılın sonunda verip tezini de teslim edip mezun olurdu. Tabii YÖK'ten sonra bunların hepsi kalktı ortadan. Bu çok başarılı (!) yeni YÖK sistemiyle, bu sertifika sistemi ortadan kaldırıldı. Öğrenci sertifika sistemiyle kendi bölümü içinde eğer 4 sertifika tamamlanmıyorsa başka dallardan alırdı bunu. Mesela sanat tarihinde dördüncü sertifikayı tarihten alabilirdi, coğrafyadan alabilirdi. Bunun karşılığında mesela İngiliz filolojisi öğrencileri sanat tarihinden sertifika alırlardı. Böylelikle öğrencilerinin ufku daha genişlemiş oluyordu kanaatindeyim acizane. Neticede öğrenci son sene, tabii bunu 4 sene de toparlayanlar azdı ama genellikle öğrenci son senesinde teziyle meşgul olurdu. Bir tane lisans tezi alırdı. Bu lisans tezinin yerinde araştırmalar yapar, resimler çeker, planlar çıkarır, ufak makale veya kitap halinde hazırlar, hocasına takdim eder ve bu tez eğer kabul edilirse mezun olurdu.. YÖK sisteminden sonra bu

sertifika uslü kalktı. Şimdi banka gibi kredilerle iş görülüyor. Bundan sonra ikincisi tez de kalktı. Şimdi lisans tezi diye bir şey yok. Halbuki lisans tezinin faydası çok büyüktü. Öğrenciye kendi başına çalışmayı öğretiyordu. Ve hocanın kontrolü altında olduğu içinde hataları, eksikleri nelerdi bunları anlıyabiliyordu. İkincisi ortaya bir eser çıkıyordu. üçüncüsü, ben Bizans Sanatı için söylüyorum, öğrenci bir araştırma yaptığında, planlar çıkartıyor, fotoğraflar çekiyor bir arşiv oluşuyordu. Türkiye'deki gerek müzelerde toplanmış gerek arazi üzerinde olan eserlerin, anıtların bir arşivi oluşuyordu. Böylelikle hem fakültemizde bir arşiv meydana geliyordu. Bu çalışmalar kütüphaneye giriyordu. Ben kürsünün başına geçtiğimde, her öğrencinin belirli miktarda renkli slayt teslim etmesini şart koştum. Böylelikle bir de slayt arşivimiz oluştu.

15. Neticede Profesör Schweinfurth 1954'de İstanbul'da vefat etti. Ben o sırada doçentliğimi hazırlıyordum, doktoramı da yapmıştım zaten 1952 yılında. 1955 yılında askere gittim, askerlik görevini de gördükten sonra döndüm, doçent olarak döndüm ve bu Bizans sertifikasının idaresini ele aldım. Bizans Sanatı dersleri Edebiyat Fakültesinde sertifika olarak böylece yürütülmeye başlandı. 1960-1961 yıllarında bir çözüme başladı. Edebiyat Fakültesinde bazı bölümlerde yeni kürsüler koyuluyordu. Bizim Bizans Sanatı aslında Estetik ve Sanat Tarihi kürsüsü içindeydi. Önce Estetik ve Sanat Tarihi kürsüsünden Türk ve İslam sanatı ayrıldı. Bizim Bizans sertifikası tek başına kaldı burda yabancı olarak. Bizansında ayrı bir kürsü olarak müracatı yapıldı. Profesörler Kurulundan geçti. Neticede 1961(?) yılında Edebiyat Fakültesinde başlı başına bir Bizans Sanat Tarihi kürsüsü kuruldu. Senatodan geçti ve bende aynı yıl profesörlüğe yükseldim, kürsünün başına geçtim. 1980'e kadar arkeoloji ve sanat tarihi bölümü başkanlığını yaptım. Aşağı yukarı 19 yıl bu kürsüyü idare ettim. Yök Çıkıp kürsüyü kaldırıncaya kadar. 19 yıl içinde çok sayıda tezli öğrenci geldi. Tezlerini bizzat kendim elden geçirdim. Hatta öğrenci arasında meşhurdu "tezler kızamık çıkarırdı" bana geldiğinde. Kırmızı kalemle üzerinde oynadığım için kızamık çıkarmaya gitti tez derlermiş. Böylece bir hayli Bizans Sanatı tezi yapıldı. Fotoğraflarıyla vb. bunlar ciltli olarak teslim edildi ve slaytlarını da verdiler. Böylelikle bir taraftan da bir slayt arşivimiz oluştu. YÖK'ün faaliyete geçmesine kadar İstanbul üniversitesinde bir Bizans Tarihi Araştırmaları Merkezi meydana gelmişti ve Anadolu'daki pek çok eserde böylece kağıda geçmiş oldu. Bugün YÖK başladıktan sonra bu kürsü ortadan kalktı. Bunun yerine YÖK'ün talimatı gereği 2. ve 3. sınıflara mahsus haftada iki saatden bir Bizans Sanatı dersi var idi. Şimdi ne yapılıyor bilmiyorum. Ben bir ara misafir profesör olarak Hacettepe'ye 3 sene devam ettim. Orada Bizans Sanatı dersini verdim. Benden sonra ortaya bir hanım Doçent olarak girdi. Sanıyorum şimdi o bu dersleri veriyor. Diğer üniversitelerde böyle bir şey var mı bilmiyorum. Misafir olarak ders

verdiğim Mimar Sinan üniversitesinde öğrenciler geliyor bana. Restorasyon bölümü öğrencileri, mimarlar Bizans eserleriyle karşılaşılıyorlar işleri icabı. Bu öğrenciler Bizans Sanatı ile pek birşey okumuş değiller. Bilmiyorum diğer yerlerde de pek öyle fazla bir şey yok gibi geliyor bana. Artık ne yapıyor bilemiyorum. Bu yeni sistemin usullerine tamamen yabancıyım. Kısaca İ.Ü. Edebiyat Fakültesi'nde ve diğer fakültelerde Bizans araştırmalarının eğitimi budur.

16. Kazı ve araştırmalara gelince de doğrudan doğruya Bizans araştırmaları, Antalya taraflarında vaktiyle benim yaptıklarım var. Sonra Kırşehir taraflarında, Side'de bir kazı yaptım. O da tam yayınlanmadan kaldı. Ondan sonra bir ara Mersin ve Antalya arasında bilhassa Silifke havalisinde dağlarda ve ıssız adacıklarda pek çok yerleşim yerleri var. Giderek bunları 12 sene araştırdım. Bunlara dair bir hayli malzeme topladım. Fotoğraflarını çektim. Sonra mimar götürdüm. Mimarlar çizdiler. Fakat bunların Türkiye'de yayınlanma imkanı hemen hemen yok gibi bir şey. Bir kaç tanesini yurt dışında makale halinde yayınladım. Bir kitap yapmayı düşünüyordum. Fakat gözümün artık tedavi hatası sonucu görmez hale gelmeside bu işi zannediyorum tamamen engelledi. Herhalde bu malzeme benimle birlikte ebediyete gidecek. Türkiye'de Bizans araştırmalarının durumu budur. Türkiye'deki Bizans Arkeolojisinin, Bizans Sanatı araştırmalarının aslında yapılması, bilinmesi gereklidir. Bir yerde restorasyon işi oluyor, bir yerde bir kalıntı ile karşılaşılıyor bunun üzerine yurtdışından bir uzman getirtilmeye çalışılıyor. Bunu bir serzeniş olarak söylemiyorum. Mesele Trabzonda ünlü Sümele Manastırı var. Zaman zaman gündeme gelir. Ancak gündün güne erir bu manastır. Ondan sonra restore edeceğiz derler. Bir faaliyete geçerler. Benim Sümela Manastırı hakkında bir parmak kalınlığında bir makalem vardır. Hiçbir zaman bana başvurmak lüzumunu görmezler. Ondan sonra Avusturya'dan bir arkeologu, uzman diye getirtirler. Mahatschek adındaki bu arkeolog bir Bizans uzmanı değildi. Ondan sonra İstanbul Ayasofyası hakkında bir Türk editör kitap yazdırır, kitabı bir yabancıya havale eder. Benim de gene Ayasofya hakkında Yapı Kredi'nin basmış olduğu, bugün bulunması imkansız, üç tane ince fasikülüm vardır. Bizde durum budur. Bizde hala acaba yabancılar daha iyi mi bilir, onlara soralım, onlardan anlayalım, öğrenelim fikri sabittir. Atatürk'ün bundan 60 kusur yıl önce, 1930'larda istediği şey gerçekleşmemiş bulunuyor. Klasik arkeoloji bizim Bizans Sanatı kadar zavalı durumda değil ama klasik arkeoloji uzmanı hiç olmazsa arkeolojik kazılarını çeşitli yerlerde yapabiliyorlar. Yayınlıyorlarda. Fakat Bizans tamamen körlenmiş durumdadır. Benim söyleyeceğim bu kadar. Yapılmış tezler herhalde Sanat Tarihi bölümünde bir yerlerde muhafaza ediliyordur. Benim kürsüme adım attığım yok onun için bilmiyorum ne durumdadır. Arşivin durumunu da bilmiyorum. Yalnız bir kaç sene önce bir konferans için 5- 10 tane slayt istedim ödünç olarak onu dahi alamadım. Onun için söyleyecek başka bir şey bulamıyorum.

17. Bizans tarihçiliği ile Tarih bölümünde de eğilen olmadı. Rahmetli Mükremin Halil Hoca İslam Tarihi ile uğraşıyordu ve Bizans Tarihi ile dolayısıyla ilgileniyordu. Hatta ölümünde 20- 25 gün önceydi. Profesörler Kurulunun önünde holde karşılaştık. "Yahu, Semavi şu Bizans Tarihini sen bir ele alsana" dedi. Benim işim değil dedim. Bir defa Bizans kaynaklarını tanımak lazım. Rahmetli Fikret Işıltan bu işe bayağı eğildi. Hiç değilse birkaç tercüme yaptı. Fikret Işıltan'ın başlatmış olduğu bu girişimi onun öğrencisi olan Prof. Işıl Demirkent sürdürmektedir. Fakat tabii biz Bizans kaynaklarından faydalanmasını da pek bilmiyoruz. Bizans kaynaklarından bilhassa Türk tarihini ilgilendiren kaynaklar var. Bu vesileyle şunu hatırlatayım. Bir Macar Bizansisti vardı. G. Moravsick, Byzantino Turcika diye iki cilt bir eser bastırdı (1943). Önce Budapeşte'de basıldı. Sonra Doğu Berlin'de daha genişletilmiş olarak bir daha basıldı (1952). İki ciltlik kitabın birinci cilti içinde Türkler hakkında bilgi olan Bizans kaynakları var. Burada bütün Bizans kaynaklarını yazan kişi.. bunun edisyonları, tercümeleri, el yazmaları vs. hakkında bilgiler var. Bunların içinde Türklerle ilgili rastladığı her cümleyi, her adı not etmiş. Dolayısıyla bir kocaman cilt meydana geliyor. Bu kitabı bizim hiçbir tarihçimiz çıkıp da bize kazandırmıyor. Sırf bu memleketin haysiyeti için oturdum 5- 6 sayfa bir tanıtma yazısı yazdım. Tarih Kurumu Belleten'de yayınlandı. Dietrich adında bir Alman çok sene evvel Bizans kaynaklarında Türklere ait olan bölümleri pasajlar halinde Almanca'ya çevirmiş ve bundan bir antoloji meydana getirmiş Bizans Kaynaklarında Türk Milletleri, Çeşitli Türk Toplulukları Hakkında Bilgiler diye Almanca yayınlanmıştır. Ancak bu kitap bizim hiçbir kütüphanemizde yoktur. Biz daha Osmanlı tarihlerini vurgulamazken, elbet Bizans Tarihinde ihmal edeceğiz. Rahmetli Fuat Köprülü'nün bir kitabı var, Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri diye. Bu kitap sonra İtalyanca'ya da çevrildi. Bizde ciddi tek Bizans çalışması odur. Ondan sonra birkaç tercüme yapıldı. A.A. Vasilyev'in öncelikle Rusça olarak yayınlanan Bizans Tarihi'nin I. cildi A.M. Mansel tarafından Türkçe'ye çevrilerek Milli Eğitim Bakanlığı'nca yayınlandı. Fakat bir başkasına sipariş edilen II. cildi dilimize çevrilip yayınlanamadı. Böylece bu kitap eksik olarak kaldı. Ünlü Fransız Bizans tarihçisi Ch. Diehl'nin küçük ölçüdeki Bizans tarihi ise ayrı ayrı iki kişi tarafından Türkçe'ye çevrilerek az bir arayla basılmıştır. Bunun gibi bir kaç ufak tefek kitap vardır. Bunun dışında dedikodu kitapları da vardır: Bizans'ın Gizli Tarihi gibi, Theodora'nın Aşk Hayatı gibi. Esas önemli, büyük kitaplardan basılan azdır. Bizim İstanbul üniversitesinde eğer Bizans Sanatı ve Bizans Tarihi kürsüleri yaşasaydı gayet tabii olarak buralardan elemanlar yetişecekti. Malesef böylece atıl kaldı. Bilmiyorum belki daha kuvvetli elemanlar yetişir. Ben kendime düşeni yapabildiğim kadarını yaptım. Mükemmel oldumu bilmiyorum. Ama hiç değilse ortaya bir şeyler vermeye

çalıştım. Hazırladığım bir çok şeylerde var. Fakat bundan sonra onlar gerçekleşir mi bilmiyorum. Bu vesileyle evvelcede söylediğim bir sözü tekrarlayacağım. Doğumu İstanbul olan Fransız şairi A. Chenier Fransız İhtilalinin son günlerinde kafası kesilmek üzere giyotine götürülürken eliyle alnına vuruyor. "Daha bu kafada çok şey vardı" diyor. Bizim de elimizde çok şeyler var. Ama daha bir şeyler yapılabileceğine benim ümidim pek yok.

18. Gene benim öğrencilerimden biri doktora yapıyordu. Sarayburnu havaslisinin yeraltındaki Bizans kalıntılarına dair bir doktora tezi almıştı. Onun üzerine bir yüksek görevli "sen topkapı sarayını hristiyan mı yapıyorsun" diye kızı görevinden aldı. Bizim durumumuz bu bakımdan pek parlak değil.

19. Japonya'da Bizans tarihi, Bizans İktisat Tarihi hakkında kitap yazılıyor. Yine bizim Göreme hakkında Japonca kitap çıkıyor. Bizim Osmanlı tarihi hakkında da doktora tezleri yapılıyor. Bunlar basılıyor. Fakat biz burada Bizans sanatı ve tarihiyle ilgili bir kazının yayını yapamaz durumdayız. Maalesef durum bu. Ufak bir başka anekdot anlatayım. Bundan 20 sene önce Süleymaniyede camii, külliye restore ediliyor. Restorasyon sırasında Kanuni Suştan Süleyman türbesinin de elden geçmesi gerekiyor. Türbenin dışında bir saçak vardır. Sütunlara dayanan, tavanı da mermer olan bir saçak. Bu saçığı söküyorlar. Söktüklerinde bu saçığın o mermer plakalarının aslında bir Bizans kitabesi olduğu ortaya çıkıyor. Masa boyunda mermer plakalar. üzerlerinde kabartma olarak bir Bizans kitabesi yazılı. Bu plakalar üstüste orada kullanılmış. Alt yüzleri ancak görülüyor. Üstleri kapalı, saçığın içinde kalmış. Bu Bizans imparatorlarından birinin vermiş olduğu bir ferman 12 yüzyılda taşla işlenmiş ve Ayasofyanın dış galerisinde duvara konmuş. Ayasofya ondan sonra badireler atlatmış. Latin istilası olmuş sonra kurtulmuş, sonra 1453 olmuş Bizans tamamen çökmüş. Fatih Ayasofyayı camiye çevirmiş. Bu fermanlar hep orada duruyor. Kimse buna bir şey dememiş. Daha sonra bir Bizans kaynağında bunların tam metin kopyası var. Eski bir Bizans metni. Ordan biliyoruz bu fermanın varlığını. Derken Kanuni ölmüş. Artık 16. yüzyılın sonları. İstanbul feth edileli 150 sene olmuş. Oğlu Selim Ayasofyaya geliyor. Bakıyor orda Rumca yazılı şeyler. Bizim ulema bunlar Hazreti Ali'nin tılsımıdır diyor. II. Selim patrikhaneden bir rahip çağırıp bunu okutuyor. Bunu münasip bir şekilde burdan kaldırın diyor. İşte bu plakalar Kanuni Sultan Süleyman'ın türbesinin saçığında kullanılmış. Haberimiz yok. Bunu yabancı kaynaklarda öğreniyoruz. Durumumuz bu. Sonra restorasyonu yapan mimar, bu plakaları gene eski yerlerine koydu. Yalnız Amerikalılar o zaman Ayasofya'da çalışıyorlardı. Bunların alçıdan kopyalarını çektiler. Ayasofyada eski yerlerine koydular. Orjinalleri Kanuni Sultan Süleymanın türbesinin dış saçığındadır. Bunlar birtakım ufak anekdotlardır. Fakat bu çalış-

maların gerekli olduğunu bize gösteriyor. Bir ben söylediğim kadar söylüyorum. Fakat söyleyince de kötü kişi olabiliyorsunuz. Neticede işte afroz edilip Tarih Kurumundan atıldığım gibi atılabiliyorsunuz.

20. Bizans yapıları ile ilgili düzeltilmesi gereken çok yanlış bir kanı vardır. Haliç kıyısında, Dalan'ın Haliç yıkımı sırasında yıkılan kagir yapılar vardı. Bunlar yanlış olarak Bizans evi olarak tanıtılmıştır. Bu evler gerçekte Bizans evi değildi. 18. yüzyıla ait Rum zenginlerinin evleri, konakları idi. Yine çok hatalı olarak geçmişte amatör bir Fransız sanat tarihçisi General De Beylié İstanbul'da vazifeli olarak bulunduğu bir sırada Bizans Evi diye kalın bir kitap çıkarmıştı. Bu kitapta ne kadar bizim Osmanlı binaları, hanları varsa hepsini Bizans yapmıştır. Fakat maalesef bu yerleşmiştir. Gerçekte İstanbul'da Osmanlı sonrası Bizans Evi diyebileceğimiz bir ev yoktu. İstanbul'da bir tane Bizans yapısı bir bina vardır, o da bir saray kalıntısıdır. Tekfur Sarayı denilen yapıdır. Bugünkü Patrikhane binası da ancak oraya 16. yüzyılın sonlarında yerleşmiştir. Bir kaç yer değiştirdikten sonra Patrikhane şimdiki yerine gelmiştir. Patrikhane'nin çevresinde rumlar oturmuştur. Bu evlerin bir kısmı korunması gereken binalardır. Ancak Bizans binası değildir. Patrikhane ile ilişkili olarak Bizans çalışmalarına şüphe ile bakıldığı olmuştur.

21. Anadolu'da bir çok Bizans yapısı vardır. Bütün güney kıyılarımızda bu yapıları görmek mümkündür. Fakat esas enterasan yapılar fazla dolaşılmayan dağlık bölgelerdeki yapılardır. Bunlar incelenebilir. Fakat üçra yerlerde. Vasita girmiyor. İmkani yok dolaşmanın. Bazı yerlerde inanılmaz şeylerle karşılaştım. Yani bir yerleşim yeri olduğu gibi duruyor. Caddesiyle, bazı yerlerde uzanıp giden kaldırım taşlarını görüyorsunuz. Dikenler otlar arasında binaların harabelerini, kiliselerini, sarnıçları ve mezarlığını görmek mümkün. Bunlar yerleşim yeri. Buralarda insanlar yaşamış. Karınlarını doyurmuşlar. O binaları yapmışlar. Sarnıçları kayadan oymuşlar. Kuraklığa karşı önlem almışlar. Yüzlerce sarnıça rastlamak mümkün. Bunlar daha sonra kullanılamaz hale gelmiş. Atıl vaziyette. Anadolunun Orta Çağ coğrafyasını tayin edebilmek için bütün bu ören yerlerinin harita üzerinde oturtulması lazım. Bu yerleşim yerleri arasında bağlantıları sağlayan yollar var. Bu yolları da bilmiyoruz. Mesela ben Kız Kalesi arkalarında birtakım ören yerlerinde öyle yollar gördüm ki yukarıya, kuzeye, Konya istikametine uzanıyor. Demek bir takım bağlantılar vardı. Sonra zaman zaman Batı'da Bizansın meşhur ateşli telgrafı hakkında yazılar yazılır. Bu Suriye sınırından itibaren İslam ordularının Bizans sınırını aşip aşmadığını haber vermek üzere tepeden tepeye, kuleden kuleye ışıkla, ateşle verilen bir telgraf sistemi idi. Bu kulelerin sonuncusu Bizans İmparatorluk sarayının önünde, sahil yolunun kenarındadır. Ahırkapı'dan sonra böyle göz göz surların üzerinde bir harebe vardır. Bizans harabesi, tam onun yanındaki kule Fharos [Fener] kule-

sidir. Bu son haber alma merkezidir. Bu kuleler Suriye sınırından itibaren tepelerden İstanbul'a doğrudur. Bunun hakkında bir tane İngilizce, bir tane Almanca yayın yapıldı. Bundan 10 sene önce. Böyle kuleleri Mersin-Alanya arasında denize açıldığımızda uzaktan yeşillikler arasında görmek mümkündür. Ancak bunların yanlarına gitmek karadan yerleri tespit edilemediğinden çok zordur. Biz birkaç tanesinin yanına yaklaşabildik. Bunlar denizden güney kıyılarına yaklaşan Arap donanmasını gözetlemeye ve içerlere haber vermeye yarıyordu. Aralarda da küçük garnizonların barınağı olan ufak ordugah yapılarının harabeleri bulunmaktadır. Üç tanesini yakından incelemiş ve yayınlamıştık. Bizans-İslam münasebetlerinin arkeolojik bir belirtisi olarak incelenmeye değer. Ama bunun araştırılması için özel bir ekibiniz olacak, helikopteriniz olacak. Çünkü o kuleyi uzaktan gördüğünüz halde yanına gidemiyorsunuz. Araziye çıktığınızda kule kayboluyor. Yeşillikleri neresinden yaracaksınız da yeşillikler arasından doğru kuleye ulaşacaksınız. Bunu bilemiyorsunuz. Ben ancak 1-2 tanesine ulaşabildim. Ve bunların bazıları antik çağdan kalma. Bir çoğu da Bizans dönemine ait. Bunlar aslında başlı başına tetkik konusu olabilir. Sonuç olarak Anadolu'daki Bizans coğrafyasını tam olarak tespit etmek bugün zordur. Avusturya İlimler Akademisi bundan aşağı yukarı 15 sene önce bir işe girişti. Bizans coğrafyasının esasları diye bir yayına giriştiler. Bunun için kocaman Bizans İmparatorluğu'nun yayıldığı sahayı gösteren bir haritayı parsellere böldüler. Her memlekete neresi düşüyorsa burdan orayı, oradaki ilim adamlarıyla ortaklaşa araştırma yapıp, bibliyografyalarını toplayıp ciltler halinde Tabula Imperii Byzantini adıyla yayınlamaya başladılar. Romanya, Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan bir çok yere sahip, fakat Anadolu esası teşkil ediyor. Anadolunun da ciltlerinin bir kısmını yayınladılar. Ekipler çalıştı. Fakat bizden bir katılım yok bu hususta. Bu cilt cilt yayınların bazı sorulara cevap vermesine karşılık tam olarak bir cevap olabileceğini sanmıyorum.

22. Bu vesileyle bir şeyi de eklemek isterim. Bizans coğrafyası gibi Osmanlı'nın coğrafyası da çok iyi bilinmiyor. Bir çok yerde Osmanlı devrinden kalıntılar, eserler var. Bunlarda tam tespit edilmiş değildir. Elime bir Polonya kitabı geçmişti. Polonya'da bir caminin minberi kilise içinde kullanılıyor. Kilisenin bulunduğu kasabanın adını o kitaptan tespit ettim. Kamaniçe adında bir kasaba. Topu topu 15- 20 sene Osmanlı idaresinde kalmış bir yerleşim yeriymiş. O minber orada işlenecek bir şey değil. Sonra kiliseye dönüşen o caminin minberi hala kilisenin içinde kürsü olarak kullanılıyor. Bu yer hakkında bizim tarihlerimizde tek bir satır yoktur. Bunun gibi bir çok yerde Osmanlı izleri bilinçli bir biçimde sökülüp atılmıştır. Temeşvar, Beylerbeyilik merkezi olan Mora vb. örnekleri çoğaltmak mümkün. Buralarda tek bir taş yok Türk dönemine ait. Kalanlardan da bizim haberimiz yok.

23. Türkiye'de Bizans Tarihi ve arkeolojisiyle ilgili bir özetten başka bir şey olmayan bu konuşmamız bir sohbet çerçevesi içinde ele alınmıştır. İlmî bir bildiri olmadığı için burada birtakım bibliyografya referanslarına da yer verilmemiştir. Bu sadece kişisel bazı hatıralarımızdan ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde yürütülen Bizans Sanatı araştırmalarına toplu bir bakıştan ibarettir.

ABSTRACT

The article focuses on development of Byzantium researches and Byzantium archeology in Turkey. Author considers the beginning of the researches on this subject in the West. Then he indicates limitations of studies in these fields. Writer examines history of Byzantium researches and Byzantium archeology in Turkey in the large.